

ПОЛІТИКА МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ВПРОВАДЖЕННЯ В ДЕРЖАВАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Проаналізовано виклики, проблеми, перспективи для реалізації політики мультикультуралізму в державах Центральної та Східної Європи. На прикладах кейсів Угорщини, Польщі та Словаччини розкрито особливості урядових підходів до політики мультикультуралізму, з'ясовано причини критичних оцінок політики мультикультуралізму, вказано на можливі альтернативні моделі політики управління розмаїттям. Доведено, що історичні, безпекові, соціальні та інші чинники визначально впливають на ставлення до мультикультуралізму як моделі управління соціальним та культурним розмаїттям. Аргументовано, що на критичне сприйняття мультикультуралізму в державах ЦСЄ впливають історичний та економічний чинники, чинник політичного клімату, чинник соціальної згуртованості та інтеграції та ін.

Ключові слова: політика багатокультурності (мультикультуралізму), політика управління розмаїттям, міграційна політика, культурна різноманітність, права меншин, держави Центральної та Східної Європи.

Kokodzei Yevhenii. The policy of multiculturalism: challenges of implementation in Central and Eastern Europe

The objective of the present study is to analyse the challenges, problems and prospects for implementing multiculturalism policy in the countries of Central and Eastern Europe. Utilising the cases of Hungary, Poland and Slovakia as exemplars, the article elucidates the idiosyncrasies inherent in governmental approaches to multiculturalism policy, identifies the rationales for critical appraisals of multiculturalism policy, and signposts potential alternative models of diversity management policy. The study demonstrates that historical, security, social and other factors exert a decisive influence on the attitude to multiculturalism as a model of social and cultural diversity management. The argument is made that the critical perception of multiculturalism in CEE countries is influenced by such factors as history, the economic climate, political climate, social cohesion and integration.

© КОКОДЗЕЙ Євгеній Віталійович – аспірант відділу міжгалузевих і порівняльних правових досліджень Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України; ORCID: 0009-0005-9097-2958; e-mail: 7999292@gmail.com

Key words: *policy of multiculturalism, diversity management policy, migration policy, cultural diversity, minority rights, Central and Eastern European states.*

Вступ. Сучасна архітектура політики мультикультуралізму змінюється. У країнах Європи політика мультикультуралізму розвивається у відповідь на зміни як у суспільствах, так на глобальному рівні. Зростання міграційних потоків, культурних обмінів, численні збройні конфлікти тощо призводять до нових викликів для впровадження політики мультикультуралізму.

У багатьох державах Європи уряди нині використовують переглянутий або адаптований підхід до питань, які охоплює мультикультуралізм. Це стосується збереження ідентичності, забезпечення рівності усіх культурних груп, підходів до інтеграції іммігрантів, пошуку балансу між збереженням культурної ідентичності та асиміляцією, забезпечення представництва різних культур у політичних структурах, розробки справді ефективних інструментів запобігання та розв'язання конфліктів між різними культурними групами та ін. Адаптація політики мультикультуралізму в Європі нині є складним і багатогранним процесом, у ході якого держави намагаються не лише підтримати культурне різноманіття, а й забезпечити рівність, справедливість та безпеку для всіх громадян, а також зберегти самобутність. Ці питання зберігають актуальність для держав усіх регіонів Європи, адже наразі не віднайдений баланс між збереженням культурної різноманітності та забезпеченням соціальної згуртованості.

Політика мультикультуралізму в країнах Європи має відмінні форми та рівні реалізації. Це узалежнено від конкретних соціальних, економічних та політичних характеристик кожної країни, історичного чинника, привабливості для імміграції і т. ін. Держави різних регіонів Європи увиразнюють відмінні позиції щодо практичної реалізації політики мультикультуралізму. В межах цієї статті аналізуються національні підходи до політики мультикультуралізму в державах Центральної та Східної Європи (ЦСЄ). Звернено увагу на проблеми, які виникають в процесі реалізації політики багатокультурності у державах цього регіону.

Політика держав ЦСЄ має особливості в частині зацікавленості в реалізації політики мультикультуралізму. Вона відмінна від полі-

тики держав Північної або Західної Європи, де нині формується оновлений підхід до співіснування різних культур. Ми звернемося до кейсів кількох держав (Угорщини, Польщі, Словаччини), щоб розкрити їх підхід щодо впровадження принципів та практик мультикультуралізму з урахуванням конкретних викликів. **Метою статті** є вивчення викликів, проблем, перспектив для реалізації політики мультикультуралізму в державах ЦСЄ. **Завданнями** є: розкрити на прикладах кейсів держав ЦСЄ особливості національних підходів до політики мультикультуралізму, а також з'ясувати причини тих чи інших позицій урядів щодо реалізації політики мультикультуралізму.

Стан розробки проблеми та методи дослідження. Тема підходів держав ЦСЄ до політики мультикультуралізму є актуальною, враховуючи історію регіону та сучасні виклики, пов'язані з міграцією та глобалізацією. У державах ЦСЄ, особливо у Польщі, Угорщині, Словаччині, Чехії та ін., часто висловлюється занепокоєння питаннями збереження національної ідентичності, доцільності протидіяти нібито надмірній культурній різноманітності. Це пов'язано з тривалим пануванням на теренах нинішніх держав ЦСЄ різних імперій, а відтак – загостреним прагненням уникати тих зовнішніх впливів, які можуть ослабити національну ідентичність.

З'ясуємо, як оцінюють дослідники мультикультуралізму особливості реалізації такої політики в державах ЦСЄ. Найперше виділимо підхід В. Кімлика як теоретика принципів ліберального плюралізму та обґрунтування політики мультикультуралізму. Він приділив окрему увагу державам ЦСЄ. Ученим було поставлено питання: чи можливий експорт політики мультикультурності за західним зразком у регіон ЦСЄ? В. Кімлика вказав на унікальні особливості регіону, які не дозволяють стверджувати про можливість впровадження політики мультикультурності в ЦСЄ в найближчому майбутньому. Ці питання піднімаються, зокрема, у праці В. Кімлика та М. Опальські «Чи можна експортувати ліберальний плюралізм? Західна політична теорія та міжетнічні відносини в Східній Європі» [1]. Продовження тематика знайшла у статті В. Кімлика «Мультикультуралізм та права меншин: Захід і Схід» [2]. На думку дослідника, для держав ЦСЄ, які були у складі імперій, зазнавали гноблення тощо, усі питання політики щодо меншин є перш за все питанням національної безпеки [3]. В. Кім-

лика висловив сумнів щодо можливості та доцільності прямого експорту політики багатокультурності (як у Північній Америці та Західній Європі) до держав ЦСЄ через історичні передумови. Не лише В. Кімлика, а й інші дослідники (як-от К. Кумар [4]) звертали увагу, що чинник імперського минулого зумовлює побоювання, що сприяння широким можливостям меншин може зумовити ті чи інші загрози (національній безпеці, суверенітету, територіальній цілісності тощо).

Водночас О. Комуру в оцінці держав ЦСЄ вважає, що вони є доволі толерантними. За його оцінкою, у регіоні значно менш присутні виклики для мультикультуралізму (расизм, ксенофобія, ісламофобія, екстремізм), а простір ЦСЄ сприймає цінності різноманіття. Відтак О. Комуру вважає, що політика, яка ґрунтується на мультикультурних засадах, все ж має потенціал для успішної реалізації в усіх спільнотах ЦСЄ [5].

Із вітчизняних учених перспективи адаптації мультикультуралізму в «державих з неконсолідованими націями» розглядала А. Колодій [6]. Учена відзначала, що негайного запровадження політики мультикультуралізму в таких державах не станеться через пов'язаність етнічних суперечностей зі зовнішніми загрозами національній безпеці, недостатнім рівнем розвитку правових основ посткомуністичних держав. Ще один вітчизняний учений-політолог, О. Козачук, актуалізував питання, як сучасна наука бачить застосування політики багатокультурності та її імплементацію в країнах ЦСЄ [7].

Дослідник-політолог О. Филик, аналізуючи політику мультикультуралізму у державах Європи, звернув увагу, що: 1) мультикультуралізм часто сприймається як своєрідна непопулярна політика підтримки культурної та соціальної ідентичності іммігрантів; 2) політика мультикультуралізму щодо корінних народів чи національних меншин у Європі типово не сприймається як вияв мультикультуралізму; 3) з цього слідує розуміння небажання деяких європейських країн реалізовувати політику мультикультуралізму, що видно у політичних рішеннях й медійному дискурсі, передусім в Угорщині, Словаччині, Польщі [8].

Відзначимо, що попри наявні дослідження європейського мультикультуралізму загалом питання особливостей реалізації такої політики в державах ЦСЄ, труднощів цього процесу тощо

недостатньо вивчене. Для оцінки особливостей реалізації та перспектив політики мультикультуралізму в державах ЦСЄ звернемося до кількох кейсів держав регіону ЦСЄ – Угорщини, Польщі та Словаччини. Для аналізу використаний дослідницький потенціал методології неоінституціоналізму, який уможливорює вивчення позицій владних (державних) інститутів із питань, охоплених політикою мультикультуралізму. Важливість неоінституціоналізму вбачаємо в тому, що він дозволяє охопити не лише формальні, а й неформальні інститути політики, які продукують ініціативи у сферах міграційної, етнонаціональної, культурної політики. Сприйняття громадянами у тій чи іншій державі ЦСЄ динаміки процесів, які відбуваються довкола проблематики мультикультуралізму, визначається саме інституційним контекстом. При цьому важливо, що неоінституціоналізм дає змогу розкрити роль в оцінці політики мультикультуралізму, яку відіграють цінності, наявні в тій чи іншій спільноті країн ЦСЄ. Цінність неоінституціоналізму полягає у можливості вивчати не лише діяльність державних органів в етнокультурній, міграційній та інших сферах, а й тих соціальних інститутів, які формують поведінку, настрої населення щодо ініціатив влади. Завдяки посиленню неоінституціоналізму аксіологічним підходом наш аналіз сприяє аргументації, що не лише політико-правові інститути, а й цінності визначально впливають на ставлення до політики мультикультуралізму та її впровадження.

Виклад основного матеріалу. Уряди держав ЦСЄ в основному демонструють стримано-обережне або й критичне ставлення до політики мультикультуралізму як одного зі «сучасних варіантів управління соціальним та культурним розмаїттям» [9]. Багатьма урядами акцент робиться на збереженні національної ідентичності та культурної однорідності. Критика мультикультуралізму часто пояснюється потребою захисту національної ідентичності, культури та традицій, а також важливістю реагування на соціальні та економічні виклики, пов'язані з імміграцією, в якій вбачається загроза. Це призводить до напруження у відносинах з тими чи іншими етнospільнотами, групами мігрантів та ін.

Держави ЦСЄ часто вступають у конфлікт з інституціями ЄС щодо питань, які стосуються обрання моделі управління соціальним та культурним розмаїттям. Багато держав ЦСЄ надають пере-

вагу національним інтересам і культурній гомогенності, що часто суперечить принципам мультикультуралізму, які пропагує ЄС. Низка держав ЦСЄ демонструють опір імміграції, що увиразнила міграційна криза 2015 р.; були запроваджені жорсткі політики щодо імміграції, що викликає критику з боку інституцій ЄС. При цьому в багатьох країнах регіону населення фактично підтримує жорстку політику щодо імміграції. Відтак ЄС змушений боротися зі збільшенням розколу щодо своєї ідентичності через наявну напругу між етнічним націоналізмом і цінностями, зосередженими на інклюзивності та різноманітності. Такі інституції, як Європейська рада з міжнародних відносин (ECFR) і Європейський культурний фонд (ECF), дійшли висновку, що країни ЦСЄ дедалі більше ставлять під сумнів мультикультурні ідеали, які просуває Західна Європа [10].

Чи не найбільш послідовна критика мультикультуралізму помітна в Угорщині, багаторічно керованій прем'єр-міністром В. Орбаном та партією «Фідес». Особливо це проявляється від початку міграційної кризи 2015 р. В. Орбан заявляв, що мультикультуралізм загрожує передусім «християнській ідентичності» Європи [11]. «Мультикультуралізм означає співіснування ісламу, азійських релігій і християнства. Ми зробимо все, щоб позбавити Угорщину від цього» (2015 р.) [12]. «Ми не є змішаною расою... і ми не хочемо стати змішаною расою» (2022 р.) [13]. Втім В. Орбан, який демонструє риси прагматичного політика, балансує між різними інтересами та адаптує свої стратегії відповідно до ситуації. Відтак він показав, що не проти мігрантів загалом, а лише проти тих їх груп, які не приносять користі державі. Аргументом на користь цього можна вважати той факт, що у 2013 р. був запущений механізм отримання права на проживання в Угорщині в обмін на купівлю державних облігацій на суму 250 тис. євро. Цим скористалися китайські бізнесмени, й нині в Угорщині проживає найбільша китайська громада в регіоні ЦСЄ (до 40 тис. осіб). Також облігації купували громадяни Туреччини, Індії, Росії та інших держав.

До причин угорського антимultiкультуралізму можна віднести: історичну пам'ять про османське панування та боротьбу за національну ідентичність; доволі низький рівень етнічного різно-

маніття в країні*»; політичну стратегію уряду, яка використовує страх перед «іншими» для консолідації влади. Відтак Угорщина відмовилася від участі в багатьох мультикультурних проєктах ЄС, прийняла жорсткі міграційні закони та блокувала біженців на кордонах (від 2015 р.). З позиції В. Орбана, Угорщина не може впоратися з імміграцією, оскільки не має досвіду мультикультуралізму, але при цьому не заперечується потреба розвитку як багатоманітної нації [14]. У діалогах з ЄС В. Орбан апелює до прагнення уряду зберегти національну ідентичність і суверенітет.

У промові, виголошеній перед угорською молоддю (2024 р.), В. Орбан заявив: «До 2035 р. Угорщина повинна бути демографічно самодостатньою. Не може бути й мови, щоб скорочення населення компенсувалося міграцією. Західний досвід свідчить, що якщо гостей більше, ніж господарів, то дім – це вже не дім. Це ризик, на який не можна йти» [15]. Це увиразнює десятилітню позицію угорського уряду «без міграції». Наразі міграційні процеси засвідчують, що Угорщину зазвичай визначають як країну транзиту, а не країну призначення для мігрантів. Кількість іммігрантів, які поселяються в Угорщині, незначна порівняно з країнами Західної Європи. Антимігрантська риторика уряду В. Орбана, особливо стосовно мігрантів із Близького Сходу та Північної Африки, є однією з причин цього.

В угорському політичному дискурсі мігранти дедалі частіше асоціюються з несприятливими наслідками, результатами [16]. Угорці також схильні розрізняти іммігрантів-мусульман і немусульман (як-от у випадку українців від 2022 р.), що свідчить про певну успішність імміграційних рамок В. Орбана [17]. Тобто позиція В. Орбана про «Угорщину без міграції» все ж виявила ознаки гнучкості, особливо після вторгнення Росії в Україну.

ЄС критикується угорським урядом за будь-які новації, які просувають мультикультуралізм. Угорщина виступала проти ініціатив ЄС, які передбачають культурні програми для мігрантів з акцентом на важливості різноманітності. Угорський уряд заявив,

* Донедавна 90% населення позиціонували себе як етнічні угорці, але результати останнього перепису населення (2022 р.) показали зміни. Угорцями себе задекларували близько 78% громадян, а значна частина взагалі не відповіли на запитання про національну належність. У 2022 р. в Угорщині проживало 218 тис. іноземців, що на 52% більше, ніж у 2011 р.

що такі проекти загрожують традиційним цінностям країни. Ця позиція викликала напругу у відносинах із Брюсселем, оскільки ЄС часто розглядає мультикультурні проекти як спосіб зміцнення єдності та співпраці між державами-членами. Натомість Угорщина підкреслює свою прихильність до національних переваг, а відтак не підтримує окремі спільні ініціативи.

Зауважимо, що Угорщина в роки повномасштабної російсько-української війни приймала громадян України, хоча кількість тих, хто проживає в цій країні, станом на 2025 р. порівняно незначна (30-35 тис. осіб). Щодо тих українців, які отримали тимчасовий захист в Угорщині, здійснюється політика інтеграції, зокрема через систему освіти. Водночас відзначимо, що українці, які є громадянами Угорщини, ще з 2001 р. мають статус однієї з тринадцяти визнаних національних меншин, а відтак отримують фінансування на реалізацію культурних проектів. До 2022 р. суми не були значними – близько 15-50 тис. євро на рік, а після 2022 р. підтримка зросла завдяки програмам для українців, які отримали тимчасовий захист. Утім точні цифри залишаються неопублічними. Проекти, спрямовані на збереження українцями своєї ідентичності в Угорщині, реалізуються передусім завдяки неурядовим організаціям (Товариство української культури в Угорщині, Фундація української книги UNABOOK, релігійні громади та ін.). Також відзначимо, що україністика присутня у трьох університетах Угорщини – Будапештському, Сегедському та Ніредьгазькому. У гімназії м. Ніредьгаза створений експериментальний клас, де учні вивчають українську мову. З 2024 р. у Будапешті працює перша державна україно-угорська двомовна середня школа та гімназія. Фінансування здійснюється угорським урядом за кошти державного бюджету. До цього часу в Угорщині не було жодної повноцінної української школи, однак були освітні заклади, де викладання частково велося українською мовою.

Отже, попри окремі позитивні приклади, Угорщина проводить політику, яка протистоїть мультикультуралізму, розглядаючи його як загрозу національній ідентичності, культурній однорідності та безпеці країни. Ця позиція проявляється через низку конкретних рішень, законодавчих актів, наприклад:

1) у сфері міграційної політики: закриття кордонів (як-от побудова захисних стін на кордонах із Сербією, Хорватією; збільшен-

ня присутності поліції та військових на кордонах); відмова прийняти мігрантів у межах визначених квот ЄС (1294 особи), аргументуючи це захистом «християнської культури» країни. Замість виконання рішення ЄС, уряд Угорщини витратив приблизно 28 млн євро на ксенофобну антимігрантську кампанію; закликав до захисту християнських цінностей та угорської національної ідентичності [18];

2) прийняття законодавства, опосередковано спрямованого проти мігрантів, як-от т. зв. закон «Стоп Сорос» (2018 р.), який криміналізував надання допомоги нелегальним мігрантам, зокрема діяльність НУО, які просували мультикультурні цінності та підтримували біженців після кризи 2015 р. [19];

3) прийняття нової Конституції Угорщини (чинна з 2012 р.), норми якої спрямовані на захист національної ідентичності. Увага зосереджена на захисті національної ідентичності, безпеки та традиційних цінностей. Водночас Конституція Угорщини гарантує права національних меншин, що дозволяє зберігати їх культурну ідентичність; це включає право на освіту, використання рідної мови та підтримку культурних традицій;

4) Угорщина виступила проти прийняття Глобального пакту ООН про міграцію. Відмова підтримати Глобальний пакт ООН про міграцію (2018 р.) була обґрунтована прагненням захистити національні інтереси, безпеку та культурну ідентичність країни. Угорщина вважає, що пакт суперечить її національній імміграційній політиці, яка ґрунтується на обмеженні імміграції [20];

5) після початку міграційної кризи у 2015 р. Угорщина відмовилася брати участь у деяких гуманітарних програмах ЄС, що передбачають допомогу біженцям і мігрантам. Уряд Угорщини не співпрацював з Європейською Комісією у питаннях, пов'язаних з імміграцією та наданням притулку. Угорщина не дотримувалася правил спільної політики притулку, яка включає зобов'язання щодо обробки заяв на отримання притулку відповідно до європейських стандартів.

Польща історично та культурно залишається досить однорідною нацією зі сильною національною ідентичністю, що базується на польській мові, католицькій релігії, історії [21]. Політика мультикультуралізму, яка передбачає активне заохочення культурного розмаїття та інтеграцію різних етнічних груп із їхньою самотні-

стю, не має закріплення в урядових програмах та прихильності у польському суспільстві.

Тривалий час Польщею керувала консервативна партія «Право і справедливість» (зокрема, у 2015–2023 рр.), а представники цієї партії перемогли на президентських виборах (Л. Качинський, А. Дуда). Це свідчить, що значна кількість польських виборців підтримують програми, які ґрунтуються на цінностях, які не узгоджуються з мультикультуралізмом. У культурі, освіті часто робиться акцент на «польськості». Причин такої позиції є кілька, наприклад, історична травма від розділів країни та іноземного панування, що підживлює прагнення до моноетнічної ідентичності; авторитет позицій католицької церкви, яка підтримує традиціоналізм тощо.

Польща демонструє стримане ставлення до мультикультурних ініціатив. Наприклад, під час міграційної кризи в Європі 2015 р. польський уряд чітко виступив проти квот ЄС на прийняття біженців із Близького Сходу та Північної Африки, аргументуючи це питаннями безпеки та культурної єдності. Ця позиція демонструє скептицизм до мультикультуралізму значної частини польського суспільства та політичного істеблішменту. Однак важливо враховувати, що історично Польща мала періоди культурного різноманіття, особливо до Другої світової війни, коли на її території проживали великі громади українців, євреїв, німців та інших меншин. Проте через зміни кордонів, етнічні чистки польської комуністичної влади, Голокост та інші причини Польща стала більш гомогенною. Нині меншини становлять лише невеликий відсоток населення (менше 3-4%), і уряд не акцентує на політиці, яка б активно просуvala мультикультуралізм.

Щодо сучасної ситуації, пов'язаної з російською агресією, то Польща прийняла значну кількість громадян України, але це не можна кваліфікувати як підтримку мультикультурної моделі. Інтеграція українців більшою мірою відбувається через асиміляцію до польської культури, а не через створення окремої культурної ніші. Як і в Угорщині, українці мають у Польщі статус національної меншини. Однак Польща не підтримує мультикультуралізм як офіційну політику в класичному розумінні. Її підхід ближчий до збереження національної ідентичності, ніж до заохочення різноманітності. Радше можемо говорити про реалізацію в Польщі політики управління розмаїттям, яка більше фокусується на інтеграції та

управлінні. Це відрізняється від політики мультикультуралізму, яка наголошує на збереженні культурної ідентичності.

Щодо українців у Польщі, то вони мають певні можливості для збереження своєї ідентичності, але переважно у великих містах. Наприклад, у Варшаві функціонує школа «Материнка» імені Д. Павличка, яка працює за програмою МОН України. У низці міст відкриті приватні українські школи, які пропонують навчання за українськими стандартами. Наприклад, школа «Hevelius» у Гданську, «Перша українська школа» у Варшаві. Там були спершу організовані українські класи з подальшим переходом до лише вивчення української мови як однієї із дисциплін. Водночас приватні школи можуть самостійно вибирати мову навчання, що дозволяє створювати україномовні заклади. Тобто на рівні держави є стратегія інтеграції в польську спільноту, а не мультикультурний підхід. Довгострокова перспектива влади Польщі полягає у підтримці інтеграції через вивчення польської мови.

Хоча кількість мігрантів у структурі населення зростає, Польща залишається однією з найбільш культурно, національно та релігійно однорідних країн Європи. Висхідна кількість мігрантів у Польщі, особливо з України та Білорусі, активізує обговорення того, як жити один з одним, а не просто жити поруч. Політика мультикультуралізму є предметом активних дебатів і узалежнена від політичної, безпекової ситуації та партій, які формують уряд за результатами виборів. Позиції провідних партій Польщі («Право і справедливість», «Громадянська платформа», «Нова лівиця» та ін.) мають відмінні погляди на мультикультуралізм та політику управління різноманіттям. Нинішній уряд Д. Туска (з кінця 2023 р.) демонструє м'якший підхід до прийнятності мультикультуралізму для Польщі, однак акцент робиться на захисті прав меншин та їх інтеграції.

У Словаччині на урядовому рівні панівним є критичний підхід до політики мультикультуралізму. Це зумовлено історичними, культурними, політичними чинниками. Словацьке суспільство залишається досить однорідним (83,8% населення становлять словаки за даними перепису населення 2021 р.) і складно приймає «інших». Те, що Р. Фіцо уже четвертий раз очолює уряд, не надто сприяє змінам на рівні держави та суспільства в оцінці мультикультуралізму. В діях словацьких урядів, особливо за

останнє десятиліття, часто демонструвався скептицизм щодо мультикультурності.

Низка словацьких партій, хоч і відрізняються за ідеологією та рівнем радикалізму, але доволі близькі за своїм скептицизмом до мультикультуралізму як однієї з моделей управління соціальним та культурним розмаїттям, а також акцентують на національній ідентичності. Йдеться про такі партії, як *Smer – Sociálna demokracia*, *ĽSNS* (*Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko*), *SNS* (Словацька національна партія).

У вивченні словацького підходу до мультикультуралізму важливе урахування історичного контексту. Словаччина є молодого державою (з 1993 р.). Вона має сильне почуття національної ідентичності, яке формувалося в умовах тривалого іноземного панування (зокрема, у складі Австро-Угорської імперії). Це посприяло консервативному погляду на культурні зміни, зовнішні впливи, зміни в структурі населення. Мультикультуралізм часто сприймається як загроза збереженню ідентичності. Зокрема Р. Штефанчик і Й. Ленч [22] вказали на низку проблем у сприйнятті «інакшості» в Словаччині, встановили наявні розбіжності між деклараціями влади (вочевидь для формального узгодження з курсом ЄС) та практичним впровадженням мультикультурних ініціатив, роботою з різними віковими групами, найперше дітьми та молоддю, щодо формування ставлення щодо мігрантів, поліетнічності словацького суспільства тощо.

Уряд Словаччини, безумовно, визнає права людей різних культур, національних меншин. Зокрема: унормовані права меншин, у т. ч. право на використання рідної мови в офіційних справах; функціонують школи з навчанням мовами національних меншин, що сприяє збереженню їхньої ідентичності; є політичні партії, які захищають інтереси етнічних меншин (наприклад, Партія угорської спільноти). Однак словацький підхід тут ближчий до моделі інтеграції, ніж до активного заохочення культурного розмаїття, як у мультикультуралізмі. Уряд фінансує школи з викладанням мовами меншин, але фінансування часто є недостатнім і скорочується, що негативно впливає збереження самобутності національних меншин.

На відміну від низки європейських країн (Велика Британія, Нідерланди та ін.) у Словаччині не було офіційного проголошен-

ня політики мультикультуралізму. В політичному дискурсі низки партій переважає акцент на збереженні словацької національної ідентичності. Наприклад, у відповідь на міграційну кризу 2015 р. уряд Словаччини зайняв критичну позицію; висловлено небажання прийняти біженців відповідно до квот ЄС, однак частина від визначеної квоти все ж була прийнята. Спільно з Угорщиною Словаччина подавала позов проти схеми розподілу біженців ЄС, однак на рівні судової влади ЄС позов був відхилений. Р. Фіцо, який в час цієї кризи також обіймав посаду прем'єр-міністра, заявляв, що ідея мультикультурної Європи «зазнала краху», уряд не дозволить мусульманам створити «єдину мусульманську громаду в Словаччині» [23]. Опісля тема «захисту християнства від ісламу» в Словаччині стала ключовою у виборчій кампанії Р. Фіцо 2016 р.

Організації меншин у Словаччині звертають увагу, що комунікація з урядом часто є однобічною, а їхні пропозиції ігноруються. Замість підтримки культурного розмаїття уряд непрямо сприяє асиміляції представників різних етносів та культур. Національні меншини, й зокрема українці, стикаються з проблемами скорочення субсидій на культурні проекти та пресу, що ускладнює збереження ними ідентичності.

Відтак відсутня підтримка Словаччиною політики мультикультуралізму. Це проявляється у зорієнтованості на збереження національної ідентичності, культурної однорідності та пріоритетної інтеграції мігрантів у словацьке суспільство. Ця позиція стала особливо помітною в контексті європейської міграційної кризи 2015 р. і є панівною досі. Словацькі політики неодноразово висловлювали скептицизм щодо мультикультуралізму, посиляючись на приклади Західної Європи, де, на їхню думку, ця політика призвела до соціальної напруги, зростання терористичних загроз, ослаблення національної ідентичності.

Отже, про критичне налаштування словацьких урядів (найперше – очолюваних Р. Фіцо) щодо політики мультикультуралізму свідчать: 1) опір прийняттю біженців, особливо з африканських та близькосхідних держав; 2) жорстка міграційна політика, наприклад, вимоги щодо знання словацької мови для тих, хто прагне отримати дозвіл на проживання; 3) багаторазові заяви уряду про загрози, які імміграція може становити для Словаччини; 4) виражений пріоритет підтримки програм популяризації саме словаць-

кої культури та традицій, збереження національної ідентичності, зміцнення національної свідомості; 5) проведення політичних кампаній, в межах яких критикується мультикультуралізм, підкреслюються його загрози для національної єдності; 6) співпраця з партіями інших держав, які виступають проти мультикультуралізму (Партія свободи (Австрія), Національне об'єднання (Франція), Альтернатива для Німеччини (AfD) та ін.).

Аналіз кейсів держав ЦСЄ в частині їх ставлення до мультикультуралізму дає змогу поставити ще одне дослідницьке питання, яке потребує вивчення. Йдеться про те, яка ж модель управління соціальним та культурним розмаїттям може бути підтримана державами ЦСЄ, якщо не мультикультуралізм (асиміляціонізм, інтеграціонізм чи ін.)? Наскільки прийнятним підходом для держав ЦСЄ може стати інтеркультуралізм, як підхід, що наголошує на взаємодії, діалозі та обміні між культурами, підкреслює важливість інтеграції та співпраці між різними культурами? Якщо мультикультуралізм, який більше фокусується на співіснуванні культур, не отримує підтримки, то наскільки перспективним може виявитися інтеркультуралізм, який наголошує на взаємодії між різними культурами, ставить за мету побудову суспільства, в якому різні культури взаємодіють і збагачують одна одну. З огляду на те, що інтеркультуралізм, на відміну від мультикультуралізму, прагне до більшої соціальної інтеграції, не виключено, що такий підхід у перспективі може стати підтримуваною державами ЦСЄ моделлю управління соціальним та культурним розмаїттям. Однак інтеркультуралізм спрямований на розвиток спільних цінностей та розуміння через комунікацію та співпрацю, зосереджується на створенні єдиного суспільства, в якому різні культури взаємодіють і збагачують одна одну, наголошує на взаємодії культур, а не на їх співіснуванні за збереження культурних ідентичностей (як у випадку мультикультуралізму). У цьому можуть проявлятися нові суперечності в частині незадоволення меншинами рівнем забезпечення своїх прав.

Висновки. На прикладах трьох держав регіону ЦСЄ (Угорщини, Польщі, Словаччини) з'ясовано особливості підходів до реалізації політики мультикультуралізму. Доведено, що історичні, безпекові, соціальні та інші чинники визначально впливають на рівень підтримки/критики мультикультуралізму як моделі управ-

ління соціальним та культурним розмаїттям. На критичне сприйняття мультикультуралізму в багатьох державах ЦСЄ впливає історичний контекст, зокрема історія іноземного панування, конфліктів і нав'язування зовнішніх культур, що вплинуло на національну ідентичність. У мультикультуралізмі відтак може вбачатися загроза культурній цілісності.

Окрім історичного чинника, проявляються й інші, зокрема:

1) економічний фактор проявляється в тому, що більшість держав ЦСЄ мають економічні труднощі, а відтак можуть розглядати імміграцію як потенційне навантаження на державний бюджет;

2) чинник політичного клімату проявляється у позиціях політичних партій (ультраправих, консервативних і т. ін.), що може проявитися у популяризації антимигрантських настроїв чи інших ідей, які заперечують значущість соціального та культурного розмаїття. Важливо, чи такі політичні партії формують уряд, чи є в опозиції, а також наскільки значну електоральну підтримку вони мають;

3) чинник соціальної згуртованості та інтеграції є доволі сильним у державах ЦСЄ. Якщо спільноти держав Західної, Північної Європи більше зосереджені на інклюзивності, то в спільнотах держав ЦСЄ помітний пріоритет соціальної згуртованості та інтеграції культурних норм, що може призводити до опору мультикультурній політиці.

Наразі питання перспективи впровадження цінностей мультикультуралізму в державах ЦСЄ є відкритим. Воно перебуває у динаміці з огляду на різні мультикультурні ініціативи ЄС. Однак значна підтримка і представленість у парламентах політичних партій з антимultiкультурними програмами (Fidesz, PiS, SMER-SSD, Котлеба – Народна партія Наша Словачина та ін.) не виключає, що держави ЦСЄ можуть обирати й альтернативні моделі управління соціальним та культурним розмаїттям.

1. Kymlicka W., Opalski M. Can Liberal Pluralism Be Exported? Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe. Oxford: Oxford University Press, 2002. 458 p. 2. Kymlicka W. Multiculturalism and Minority Rights: West and East. *Journal on Ethnopolitics & Minority Issues in Europe*. 2015. № 14 (4). P. 4-25. 3. Ibid. P. 22. 4. Kumar K. The Legacy of Empire in East-Central Europe: Fractured Nations and Divided Loyalties / S. Lewis, J. Olick, J. Wawrzyniak, M. Pakier (eds.). *Regions of Memory*. Palgrave

Macmillan Memory Studies. Cham: Palgrave Macmillan, 2022. P. 71-98.

5. Komurcu O. Challenges to Multiculturalism in Central-Eastern Europe. *Europolity*. 2020. № 14 (1). P. 174-175.

6. Колодій А. Доктрина мультикультуралізму: перспективи модифікації у нових державах із неконсолідованими націями. *Демократичне врядування*. 2011. № 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_8_4

7. Козачук О. Ліберальний плюралізм та політика багатокультурності в Центральній та Східній Європі (аналіз поглядів В. Кімліки). *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2016. № 33-34. С. 230.

8. Филик О. Особливості та моделі управління інтеграцією, культурним розмаїттям і політики мультикультуралізму в країнах Європи. *Вісник Львівського університету*. Сер. Філософсько-політологічні студії. 2021. № 37. С. 211.

9. Филик О. Проблемні аспекти та критика політики мультикультуралізму в країнах Європи. *Регіональні студії*. 2021. № 27. С. 69.

10. Zerka P., Satanakis S.-M., Gabriel V., Lessens M., Palkova A. Welcome to Barbieland: European Sentiment in the Year of Wars and Elections: Policy Brief. Berlin: European Council on Foreign Relations, 2024. 60 p.

11. Karnitschnig M. Orbán says migrants threaten 'Christian' Europe. *Politico*. URL: <https://www.politico.eu/article/orban-migrants-threaten-christian-europe-identity-refugees-asylum-crisis/>

12. Multiculturalism doesn't work in Hungary, says Orban. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/article/world/multiculturalism-doesn-t-work-in-hungary-says-orban-idUSKBN0OJ0T9/>

13. Garver B. Hungarian Prime Minister Shows Why American Right Embraces Him. *Voice of America*. URL: <https://www.voanews.com/a/hungarian-prime-minister-shows-why-american-right-embraces-him/6687500.html>

14. Tremlett A., Messing V. Hungary's future: anti-immigration, anti-multiculturalism and anti-Roma? *OpenDemocracy*. URL: <https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/hungarys-future-antiimmigration-antimulticulturalism-and-antiro/>

15. Lecture of Prime Minister Viktor Orbán at the 33rd Bálványos Summer Free University and Student Camp. 27/07/2024. Cabinet Office Of The Prime Minister. <https://miniszterelnok.hu/en/speech-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-33rd-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp/>

16. Benczes R., Ságvári B. Migrants are not welcome. Metaphorical framing of fled people in Hungarian online media, 2015–2018. *Journal of Language and Politics*. 2022. № 21 (3). P. 413-434.

17. Eszter F., Attila F. "Ukrainian migrants, migrant migrants". Changes in immigration attitudes in the light of different media discourses. *Médiakutató*. 2024. № 25 (1). P. 53-65.

18. Goździak E. M. Using Fear of the "Other," Orbán Reshapes Migration Policy in a Hungary Built on Cultural Diversity. Migration Information Source. 2019. URL: <https://www.migrationpolicy.org/article/orban-reshapes-migration-policy-hungary>

19. UNHCR observations regarding legislative amendments adopted in Hungary in June and July 2018. *Refworld*. URL: <https://www.refworld.org/legal/natlegcomments/unhcr/2018/en/122501>

20. Badell D. The EU, migration and contestation: the UN Global Compact for migration, from consensus to dissensus. *Global Affairs*. 2020. № 6 (4-5). P. 347-362.

21. Śliz A., Szczepański

M. S. The Phenomenon of Multiculturalism. The Case of Poland. *Social Pathology and Prevention*. 2017. № 3 (2). P. 37-51. **22.** Štefančík R., Lenč J. Multikulturalita na Slovensku a v Európskej únii Integrácia mladých ľudí s migračným pozadím a ich vnímanie autochtónnou mládežou. *Záverečná správa výskumu*. URL: https://migrant-integration.ec.europa.eu/sites/default/files/2013-11/doc1_38842_37887740.pdf **23.** Slovakian Prime Minister Vows to Keep Muslims out of His Country. Morocco World News. URL: <https://www.moroccoworldnews.com/2016/01/112680/slovakian-prime-minister-vows-to-keep-muslims-out-of-his-country/>

References

1. Kymlicka W., Opalski M. Can Liberal Pluralism Be Exported? Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe. Oxford: Oxford University Press, 2002. 458 p. **2.** Kymlicka W. Multiculturalism and Minority Rights: West and East. *Journal on Ethnopolitics & Minority Issues in Europe*. 2015. № 14 (4). P. 4-25. **3.** Ibid. P. 22. **4.** Kumar K. The Legacy of Empire in East-Central Europe: Fractured Nations and Divided Loyalties / S. Lewis, J. Olick, J. Wawrzyniak, M. Pakier (eds.). Regions of Memory. Palgrave Macmillan Memory Studies. Cham: Palgrave Macmillan, 2022. P. 71-98. **5.** Komurcu O. Challenges to Multiculturalism in Central-Eastern Europe. *Europolity*. 2020. № 14 (1). P. 174-175. **6.** Kolodiy A. Doctrine multiculturalism: Perspectives of Modification in New States with Non-Consolidated Nations. *Democratic Governance*. 2011. № 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_8_4 **7.** Kozachuk O. Liberal Pluralism and Multiculturalism in Central and Eastern Europe (W. Kymlicka Views' Analysis). Modern Historical and Political Issues. 2016. № 33-34. S. 230. **8.** Fylyk O. Features and Models of Integration, Cultural Diversity and Multiculturalism Policy's Management in European Countries. *Visnyk of the Lviv University*. Ser. Philos.-Political Studies. 2021. № 37. S. 211. **9.** Fylyk O. Problem Aspects and Critique of the Politics of Multiculturalism in European Countries. *Regional Studies*. 2021. № 27. S. 69. **10.** Zerka P., Satanakis S.-M., Gabriel V., Lessensk M., Palkova A. Welcome to Barbieland: European Sentiment in the Year of Wars and Elections: Policy Brief. Berlin: European Council on Foreign Relations, 2024. 60 p. **11.** Karnitschnig M. Orbán says migrants threaten 'Christian' Europe. Politico. URL: <https://www.politico.eu/article/orban-migrants-threaten-christian-europe-identity-refugees-asylum-crisis/> **12.** Multiculturalism doesn't work in Hungary, says Orban. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/article/world/multiculturalism-doesn-t-work-in-hungary-says-orban-idUSKBN0OJ0T9/> **13.** Garver B. Hungarian Prime Minister Shows Why American Right Embraces Him. Voice of America. URL: <https://www.voanews.com/a/hungarian-prime-minister-shows-why-american-right-embraces-him/6687500.html> **14.** Tremlett A., Messing V. Hungary's future: anti-immigration, anti-multiculturalism and anti-Roma? OpenDemocracy. URL: <https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/hungarys-future-antiimmigration-antimulticulturalism-and-antiro/> **15.** Lecture of Prime Minister Viktor Orbán at the 33rd Bálványos

Summer Free University and Student Camp. 27/07/2024. Cabinet Office Of The Prime Minister. <https://miniszterelnok.hu/en/speech-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-33rd-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp/>

16. Benczes R., Ságvári B. Migrants are not welcome. Metaphorical framing of fled people in Hungarian online media, 2015–2018. *Journal of Language and Politics*. 2022. № 21 (3). P. 413-434. **17.** Eszter F., Attila F. “Ukrainian migrants, migrant migrants”. Changes in immigration attitudes in the light of different media discourses. *Médiakutató*. 2024. № 25 (1). P. 53-65. **18.** Goździak E. M. Using Fear of the “Other,” Orbán Reshapes Migration Policy in a Hungary Built on Cultural Diversity. *Migration Information Source*. 2019. URL: <https://www.migrationpolicy.org/article/orban-reshapes-migration-policy-hungary>

19. UNHCR observations regarding legislative amendments adopted in Hungary in June and July 2018. Refworld. URL: <https://www.refworld.org/legal/natlegcomments/unhcr/2018/en/122501>

20. Badell D. The EU, migration and contestation: the UN Global Compact for migration, from consensus to dissensus. *Global Affairs*. 2020. № 6 (4-5). P. 347-362. **21.** Śliz A., Szczepański M. S. The Phenomenon of Multiculturalism. The Case of Poland. *Social Pathology and Prevention*. 2017. № 3 (2). P. 37-51. **22.** Štefančík R., Lenč J. Multikulturalita na Slovensku a v Európskej únii Integrácia mladých ľudí s migračným pozadím a ich vnímanie autochtónnou mládežou. *Záverečná správa výskumu*. URL: https://migrant-integration.ec.europa.eu/sites/default/files/2013-11/doc1_38842_37887740.pdf

23. Slovakian Prime Minister Vows to Keep Muslims out of His Country. Morocco World News. URL: <https://www.moroccoworldnews.com/2016/01/112680/slovakian-prime-minister-vows-to-keep-muslims-out-of-his-country/>

Kokodziei Yevhenii. The policy of multiculturalism: challenges of implementation in Central and Eastern Europe

The objective of the present study is to analyse the challenges, problems and prospects for implementing multiculturalism policy in the countries of Central and Eastern Europe. Utilising the cases of Hungary, Poland and Slovakia as exemplars, the article elucidates the idiosyncrasies inherent in governmental approaches to multiculturalism policy, identifies the rationales for critical appraisals of multiculturalism policy, and signposts potential alternative models of diversity management policy. The study demonstrates that historical, security, social and other factors exert a decisive influence on the attitude to multiculturalism as a model of social and cultural diversity management. The argument is made that the critical perception of multiculturalism in CEE countries is primarily influenced by the historical factor (past foreign domination, imposition of foreign cultures). It is therefore argued that multiculturalism is perceived as a threat to national identity, social cohesion, and the intensification of conflicts based on different values. The economic factor is also highlighted, which is the existing financial problems of most CEE countries, which contributes to the consideration of support for migrants, cultural projects of

national minorities, etc. from the point of view of the burden on the state budget. The political climate is evident in the positions adopted by the political parties in power, which reflect their respective visions for diversity management policy. The author posits that the processes of shaping CEE states' models of social and cultural diversity management will persist. These models will be subject to adjustments in response to the escalating demands of security and other challenges that have a direct impact on the ethno-political, cultural, and migration strategies of governments.

Key words: policy of multiculturalism, diversity management policy, migration policy, cultural diversity, minority rights, Central and Eastern European states.